

Alkoholi aviosuhteessa on lähde sekä ehtymättömille nauruille että katkerille kyynelille. Monet meistä opimme jo nuorella iällä nauramaan miehen juomista kontrolloivalle vaimolle tavaillessamme Uuden Suomen sarjakuvasivuilta Vihtoria ja Klaaraa tai katsellessamme vanhoja suomalaisia elokuvia. Tämän päivän lapset oppivat saman vähän modernimmin sävyin mm. Helsingin Sanomien Haraldista. Harald ja Vihtori ovat hassuja hekin, mutta he ovat kuitenkin moniulotteisia sankareita toisin kuin heidän stereotyyppiset vaimonsa, jotka nostetaan sivuhuoneesta tapahtumaneliöön aina, kun tilanne sitä vaatii.

Miksi tämä surullinen ja toisaalta niin joka-päiväinen asia on niin hupaisa? Miksi alkoholinkäytön informaalista kontrollia ei yleensä käsitellä ilman huvittaviksi tarkoitettuja sanakäänteitä ja mielikuvia? Todellisuudessa alkoholin vaikutukset perhe-elämään eivät aina ole ollenkaan hassuja. Vielä nykyäänkin tuhraantuvat lukemattomien naisten voimat toivottomassa taistelussa miehen ja pullon mahtavaa liittoa vastaan.

Seppo Knuuttila erittelee eräässä esitelmässään huumorin olemusta. Alkoholinkäytön informaallinen kontrolli näin pikaisesti tarkasteltuna todella sisältää lukuisia huumorin peruselementtejä. Nauruhan on, kuten Knuuttila on todennut, muun muassa keino manipuloida liian suuriksi, vaikeiksi ja vaarallisiksi koettuja asioita. Alkoholin väärinkäyttö on perheelle vaarallinen ja vaikea asia, nykyisen sosiaalisen turvallisuuden aikana yksi niitä kaikkein vaikeimmin hoidettavia ja hallittavia. Komiikan perustaksi on myös esitetty vastakkaisten odotusten tuottamien elämysten yhdistyminen odottamattomalla tavalla. Humalaista miestä kurittavan vaimon kuvaan liittyy kovin

vastakkaisia odotuksia: hänessä yhtyvät mukavasti juhlikaan mieheen valtaa käyttävä pirttihirnu ja julman juopon avuton uhri. Myös sosiaalisten suhteitten tilapäinen nurin kääntäminen on kaskuille ominaista. Kaulin kädessä hennollakin naisella on selvästi yliote juuri ja juuri pystyssä pysyvän miehen yli; tilanne siis kääntää perheen sisäisten valtasuhteiden perinteisen mallin pälaelleen. Juopottelevien miesten vaimot ovat yhteiskunnallisesti voimattomia, kykenemättömiä puolustautumaan jo siksi, että heidän on suojattava alkoholisoituvan lähimmäisensä kulisseeja. Heikkoja, jotka eivät kykene kostamaan, jos heitä pilkataan, voi huoleti sanoa naurettaviksi.

On siis oikeastaan hyvin loogista, että perheen sisäisestä alkoholinkäytön kontrollista riittää niin paljon vitsailtavaa, sukupolvesta toiseen. Huvittavana näkemisen edellytys on kuitenkin, että samastutaan enemmän juovaan mieheen kuin häntä rajoittelevaan vaimoon.

Olen tässä halunnut käsitellä huumorin liittymistä aiheeseen tehdäkseni selväksi, että väitöskirjani tarkastelee perheen sisällä tapahtuvaa alkoholinkäyttöön vaikuttamista hyvin vakavassa mielessä, suorastaan tosikkomaisesti. Olen tutkimuksessani pyrkinyt tekemään näkyväksi myös kontrolloivan naisen tilanteen ja tarkastelemaan lähiympäristön vaikutusta ihmisten juomiseen yhteiskunnallisesti määräytyvänä ja ilmeisen välttämättömänä ilmiönä. Kulttuurisesti kiinnostavaa on, miksi lähiympäristön vaikutuksesta toisten juomiseen ei yleensä haluta puhua vakavasti ja miksi sen status on niin matala. Tutkimukseni osoittaa, että tämän seikan täytyy olla kollektiivinen harhakuva, yritys peittää jotakin hyvin välttämätöntä ja yhteiskunnalle arvokasta, mutta samalla vallitseville ajatustavoille ristiriitaista ja kiusallista.

Meillä asetetaan usein ihanteeksi Välimeren maiden hillitty alkoholikulttuuri ja uskotaan,

Väitöstilaisuuden alkajaisesityelmä, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto 22. 1. 1988.

että kontrollia höllentämällä voitaisiin siihen kasvaa. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan yleensä huomata, että viinimaiden salaisuus ei ole kontrollin vähyys vaan päinvastoin niiden arkielämään sisään kudottu sosiaalisen kontrollin tiiviys ja rikkaus.

Juomisen informaalisen kontrollin tärkeys on meillä viime aikoina kyllä tullut esille, mutta epäsuorasti. Alkoholia käyttävistä yksinäisistä miehistä on tullut vaikea sosiaalipoliittinen ongelma. Kun lähiympäristö lakkaa auttamasta heitä eteenpäin, on sosiaalipoliittisin toimin kovin mutkallista korjata tilannetta. Työelämän vaatimusten nousu ja kaupunkimainen asuminen ovat pääasiallisia syitä ns. jätkämiesten elämän vaikeutumiseen. Oma osansa on kuitenkin myös naisten kasvaneella itsenäisyydellä: heidän ei ole enää pakko suostua mihin tahansa.

Perheenjäsenten yrityksissä vaikuttaa yksilön juomiseen yhdistyvät kaksi usein vastakaisiksi ymmärrettyä elementtiä: sosiaalinen kontrolli ja sosiaalinen tuki. Tuki ja kontrolli sekoittuvat ja liittyvät toisiinsa arkielämän pienissä tapahtumissa. Perheessä on myös paine tuen ja kontrollin jonkinlaatuiseen vastavuoroisuuteen. Riittämätön tasapaino vastavuoroisuudessa ja tuen ja kontrollin lomittumisessa aiheuttaa perheessä ristiriitoja ja tyytymättömyyttä.

Tutkimuksessa ei ole tarkasteltu erityisesti perheitä, joissa alkoholista on tullut ongelma, vaan aivan tavallisia suomalaisia perheitä. Kohteena on siis ollut vallitsevien käyttäytymismallien selvittäminen. Tärkeimmäksi kysymykseksi nousee tällöin, miksi juomisen informaaliset kontrollit on niin sukupuolisidonnainen ilmiö. Ei ole oikein sanoa, että perhe sääntelee juomista, vaan pitää sanoa, että äidit ja vaimot sääntelevät poikiensa ja miestensä juomista.

Tutkimuksessa haastateltiin 300:aa pääkaupunkiseudulla asuvaa nuorta avioparia. Tämän lisäksi työssä on käytetty eräitä laadullisia aineistoja. Tutkimuksen erityinen kiinnostuksen kohde on naisten ja miesten alkoholimaailman ero. Eroa tarkastellaan perhekontekstissa, mutta koska kummankin osapuolen erillinen todellisuus on saatava itsenäisesti ja yhtä vahvasti esiin, on perheyksiköt erittelyä varten halkaistu kahteen puoliskoon. Kumpaakin ko-

likon puolta — sekä vaimon että miehen suhdetta perheessä tapahtuvaan alkoholinkäyttöön — on tarkasteltu erikseen. Sukupuolten juomiskäyttäytymisen erilaisuuden perusta ei ole perheen sisällä, vaan yleisessä yhteiskunnallisessa työnjaossa, jossa naisten ja miesten työt ja sosiaaliset vastuualueet ovat toisistaan pitkälle erkaantuneet. Hoivatyö on miltei yksinomaisesti naisten työkenttää.

Naisten ja miesten välinen työnjako ilmenee perheissä ensinnäkin vaimon ja miehen juomisen määrässä ja perheen sisäisessä juomisen kontrollissa. Vaimot, jotka juovat enemmän kuin heidän aviopuolisonsa, ovat harvinaisia. Miehet juovatkin kulutustutkimusten mukaan neljä jokaisesta Suomessa kulutetusta viidestä alkoholilitrasta. Perheessä toisten juomisen hyllyttäjä on lähes aina nainen. Haastatelluista miehistä noin puolet sanoi vaimon pyrkineen rajoittamaan hänen juomistaan, ja naisista vain 12 prosenttia oli ollut miehensä rajoituspyrkimysten kohteena. Valtaosa miehistä tulkitsi vaimonsa pyrkimyksiä myönteisesti, arveli syynä olevan rakkauden ja huolenpidon, ja enemmistö oli myös pyrkinyt noudattamaan vaimon neuvoja. Noin kolmasosa piti kontrollia tarpeettomana eikä yrittänyt muuttaa tapojaan. Mitä enemmän mies joi, sitä varmemmin puoliso oli koettanut rajoittaa hänen juomistaan. Vaimon pyrkimykset rajoittaa miehen juomista ovat voimia kuluttavaa hoivatyötä: yrityksiä huolehtia perheen arkielämän sujumisesta ja toisen terveydestä.

Toiseksi sukupuolten välinen työnjako ilmenee niissä symbolimerkityksissä, joita alkoholinkäytöllä on perheen sisäisessä kommunikatiivisessa. Jokainen perhe on yksilöllinen, mutta aviopuolisoiden käyttäytymistä sääntelevät pitkälti yleiset yhteiskunnalliset mallit. Yhteiskunnan sukupuolisidonnaisen työnjaon vuoksi muodostavat naiset ja miehet jossakin määrin kaksi erillistä yhteiskunnan ryhmää omine intresseineen. Niiden välisen suhteen luonnetta perhe-elämän alueella sääntelee perheideologia. Yksittäisen perheen yksittäiset jäsenet ovat sisäistäneet vallitsevan perheideologian, ja vaikka he suhtautuisivat siihen kriittisestikin, on heidän oma elämänsä aina jollain tavalla suhteutettu vallitsevan perheideologian tarjomiin malleihin.

Alkoholi voi toimia, ja Suomen historiassa

onkin toiminut, symbolisena välineenä ilmaismassa sukupuolten välisiä intressieroja. Varhainen raittiusliike argumentoi vahvasti naisten, lasten ja perheitten edun puolesta. Myös nykyään yhdistetään ideologisessa keskustelussa säännöllinen ja turvallinen arkielämä enemmän naisten kuin miesten intresseihin. Jatkuvuutta lupaava arkielämä onkin ollut erityisesti naisille kuuluvien ponnistusten tulosta ja heidän vastuullaan. Miehillä taas mahdollisuus etäisyyden ottoon naisten maailmasta ja arjen ”pikkumaisuuksista” on perinteisesti ollut reilun ja miehekkään miehen mitta.

Perheen ristiriitojen olemukseksi muodostuu suomalaisessa perheessä hyvin usein puolisoiden vetäytyminen yhdessä jaetusta todellisuudesta kohti sukupuolittain eriytyneitä alkoholimaailmoja. Mies juo ja nainen moittii. Juominen on tässä yhteydessä samanaikaisesti ristiriitojen sekä syy että seuraus. Silloin kun perheessä menee hyvin, puoliset juhliivat yhdessä ja vaimokin saa osansa alkoholinkäytön myönteisistä puolista.

Tutkimus osoitti, että kun mies koki avioliittonsa melko onnettomaksi, oli kaikkein todennäköisintä, että hän joi usein, omastakin mielestään hallitsemattomasti ja usein muussa kuin vaimon seurassa. Jos avioliitto oli miehen mielestä hyvin onnellinen, ei tällaisen juomisen todennäköisyys ollut kovin suuri. Samoin jos mies koki avioliittonsa hyvin onnettomaksi, oli vähemmän todennäköistä, että hän joi usein ja liiallisesti.

Niinpä vaimon kontrollin kohteena olo olikin kaikkein todennäköisintä miehen ollessa melko tyytymätön liittoonsa. Kaikkein onnettomimmat ja kaikkein onnellisimmat aviomiehet eivät olleet niin usein rajoitusten kohteena. Kontrolloijaksi rupeaminen taas liittyi vaimon aviolliseen tyytymättömyyteen, kunhan se ei ollut liian suurta, jolloin ryhtyminen tähän vaivannäköön kävi harvinaisemmaksi.

Miesten hillitön ja vaimosta etäisyyttä ottava juominen ja vaimon tehostunut kontrolli näyttäisivät liittyvän aviolliseen konfliktikauteen, vaiheeseen, jolloin puolisoilla on mielessään paljonkin närää, mutta suhde toiseen on edelleen tärkeä.

Naisten oma alkoholinkäyttö ei sen sijaan ole mitenkään yhteydessä siihen, millaiseksi he avioliittonsa kokivat. Naisille juominen ei siis

ole sen enempää aviollisten konfliktien ilmaus kuin syykään. Poikkeuksia tietysti löytyy mutta olennaista on, että se, mikä tässä yhteydessä muodostaa miehille yleisen kulttuurisen mallin, on naisille hyvin harvinaista.

Alkoholinkäytön ja sen kontrollin välinen kulttuurinen tasapaino naisen ja miehen suhteessa on herkkä. Yhteiskunnalliset muutokset, jotka kohdistuvat eri perheenjäseniin eri tavoin ja eri aikaan, saattava helposti horjuttaa tätä tasapainoa. Tutkimuksen aineisto antoi mm. viitteitä siitä, että avioliitoissa, joissa puoliset kuuluvat eri yhteiskuntaluokkiin, syntyy tavallista helpommin alkoholinkäyttöön liittyviä konflikteja. Nykyään on hyvin tavallinen sellainen avioliitto, jossa mies tekee ruumiillista työtä ja vaimo on palvelualan valkokaulusammattissa. Ilmeisesti tällaiset perinteisesti kahta eri elämäntyyliä edustavat, vaikkakin nykyään hyvin tavalliset työläisten ja toimihenkilöitten liitot ovat erityisen alttiita keskusteluille ja konflikteille siitä, mitkä ovat soveliaita tapoja käyttää alkoholia. Yhteiskunnallisen aseman vaikutus juomisen sääntelyyn perheessä oli muutenkin nähtävissä. Eniten koulutusta saaneet ylemmät toimihenkilömiehet olivat juomisessaan kaikkein riippumattomimpia perhepiirin valvonnasta. Tämä ei selity sillä, että keskiluokkaisten miesten juominen olisi vähäisempää tai vähemmän haitallista, vaan ilmeisesti heidän alkoholinkäyttönsä on sosiaalisesti arvostetumpaa ja tuottaa perheelle vähemmän taloudellisia ongelmia.

Alkoholistiperheitten kipeitä yksilöllisiä ongelmia ei voi pelkistää tässä tutkitun kaltaiseksi yleisten mallien tarkasteluksi. Tuloksilla voi kuitenkin olla merkitystä myös alkoholistiperheitten kannalta. Ne osoittavat, että juomisen ja sen kontrollin tunneperäistä draamaa näytellään miesten ja naisten välillä suuressa osassa suomalaisia perheitä. Se ei siis ole vain alkoholiongelmaisten perheitten erityispiirre. Alkoholismia ja perhettä koskevassa keskustelussa tulee usein esille vaimon rooli juomisen mahdollistajana. Aina ei lainkaan huomata, että tämä ei johdu vaimon yksilöllisistä ominaisuuksista, vaan vaimon ja miehen alkoholisuhteen perinteisestä mallista. Naiset sukukuntana ovat miesten juomisen mahdollistajia, mikä on enemmistölle miehiä etu ja vapauden tae. Kääntöpuolena sitten on, että osa miehistä

altistuu alkoholismille ja että miesten juoppous on yleisempää kuin naisten. Lieneekin niin, että jos alkoholista on tullut ongelma, on yksittäisen perheen parantuakseen pystyttävä pikemminkin irrottautumaan vallitsevasta "normaaliudesta" kuin sopeutumaan siihen.

Juomiseen liittyvien ongelmien ennaltaehkäisyssä on naisten perheissä tekemä työ ensiarvoista. On syytä tunnustaa näiden yleensä itsestään tulevana pidettyjen ponnistusten arvo. Niiden avulla on yhteiskunnan perusrakenteet pidetty toimivina, ja ilman niitä olisivat valtionkin toimenpiteet varmasti aika avuttomia.

Eivätkä naiset ole ryhtyneet tähän työhön oma-aloitteisesti. Yhteisön sisäiset lainalaisuudet ovat heidät siihen istuttaneet. Mutta kenties aivan yhtä tärkeää on, että samalla, kun tämän työn arvo tunnustetaan, tehdään mahdolliseksi naisten itse päättää, tekevätkö he tätä työtä ja millaisissa olosuhteissa. Naisten taloudellisen itsenäisyyden ansiosta näin nyt jo jossain määrin tapahtuukin. Sen sijaan vastavuoroista tukea ja kontrollia on omien juomisongelmiensa kanssa taisteleville naisille, joita toki heitäkin on, yhä kovin harvoin tarjolla.

English Summary

Marja Holmila: Vaimot, aviomiehet ja alkoholi
(*Wives, husbands and alcohol. A study of informal drinking control within the family*)

The article is based on the writer's doctoral thesis, which examines the consumption of alcohol and its informal control in the family and its connection with the husband-wife relationship, the emotional side of their relationship in particular. The study included interviews of 300 young couples living in the Helsinki area and certain qualitative material.

A common factor among all social groups is the complementary difference between men and women in their approach to drinking. Men drink more than their wives, who in turn try to control their husbands' drinking. This model is a consequence of the more common division of labour between men and women, in which the traditional

task of the women is to look after people. Drinking also symbolizes the level of communication between men and women. Happily married men most often have a drink together with their wives. Those who are drinking excessively and uncontrollably are the objects of their wives' controlling efforts and rarely totally happy in their marriage. Women's alcohol consumption on the other hand is in no way connected with the state of their marital relationship.

The thesis examines the so-called ordinary families. The husbands and wives in a large number of Finnish families live an emotional drama between drinking and its control. This is not only the case in families with a drinking problem. It would seem that if alcohol has become a problem, the family ought to break away from the apparent "normality", rather than adapt to it.